

Paul VERHAEGHE

Psychoanalyticus

Zelf noemt hij zich een voorbeeld van de goede versie van de meritocratie, maar anders heeft hoogleraar psychologie Paul VERHAEGHE (57) weinig lof voor het te eenzijdig op concurrentie en prestatie gerichte maatschappijmodel van vandaag. In zijn nieuwste boek *Identiteit* legt hij uit waar zoveel eenzaamheid, geweld en psychologische kwetsbaarheid tegenwoordig vandaan komen.

‘Mensen zijn stilaan klaar voor verandering van onderuit’

Lieve WOUTERS

Het debat over identiteit laat geregeld op in Kerk en samenleving. Denk maar aan debatten over de K of over integratie. Maar ook persoonlijk stellen mensen zich vaak de vraag: „Wie ben ik nu eigenlijk?” Paul VERHAEGHE stelt dat identiteit alles te maken heeft met een pakket van normen en waarden, gebaseerd op een ideologie of spiritualiteit. Die onderstroom is vandaag onmiskenbaar neoliberal. De bijbehorende waarden blijken kil, persoonlijkheden schraal.

–U omschrijft de ontwikkeling van identiteit als een proces van gelijk worden aan de omgeving en er afstand van nemen. Hoe zou u zichzelf omschrijven in die termen?

Ik kom uit een katholiek, maar niet diepgelovig gezin in Roeselare, waarin humanistische waarden vooropstonden. Mijn vader was schoenmaker en had zijn eigen zaak. Hard werken werd beschouwd als een plezier. Ik was de eerste in de familie die de kans kreeg om voort te studeren. Nogal wat van mijn vrienden waren op hun zestiende al aan het werk en meenden dat ik wel heel dom moest zijn, aangezien ik nog altijd op school ging.

Op mijn twaalfde werd ik naar het internaat in Kortrijk gestuurd en had ik Roeselare al definitief verlaten. Later trok ik naar Gent. Een migratie in het klein, waarbij het afscheidnemen heel vroeg begon. Eigenlijk ben ik een product van de ‘goede versie’ van de meritocratie, een samenleving waarin sociale status van mensen voortvloeit uit hun talenten en inzet. Er is niets mis met zo’n prestatiegerichte samenleving, zolang de balans niet overhelt naar dodelijke concurrentie.

In Gent was het de bedoeling om orthopedagogiek te studeren. De kandidaturen waren toen nog samen met psychologie. In die tijd maakte de klinische psychologie opgang, die de inzichten van de psychiatrie in vraag stelt en de invloed van maatschappelijke factoren op de psychologie mee in rekening brengt. Ik studeerde af in de allereerste lichting.

–U citeert vaak de Franse psychoanalyticus Jacques Lacan (1901-1981). Als u één krachtlijjn uit zijn denken mocht halen, welke dan?

Gardez-vous de comprendre. Let op met begrijpen. We begrijpen alles veel te snel, waardoor er geen tijd meer is voor verwondering. Zo zetten we mensen te snel vast en stellen we geen vragen meer.

Verhaeghe: „Religies kunnen een ommekeer bevorderen door alternatieve inspiratiebronnen aan te reiken.” © Kristof Ghyselinck

–Uiteraard moeten psychiaters er zich voor hoeden om hun patiënten te snel te interpreteren, maar u bedoelt het wellicht ook algemeen?

We stellen ons te weinig vragen bij de normen en waarden die de neoliberale samenleving ons opdringt: wie geen succes heeft, is een *loser*, de dwang om gelukkig te zijn. Dan is er maar weinig plaats voor omgaan met beperkingen, waardoor almaar meer mensen zich uitgesloten weten.

„Kiezen voor mensen en relaties in plaats van altijd voor het werk”

–We zijn onze normen en waarden kwijt, klinkt het vaak. Klopt dat?

Je kunt ze niet kwijt zijn, want normen en waarden vormen de basis van je identiteit. De onderstroom van onze hedendaagse waarden is wel erg verschillend van die van vijftientig jaar geleden. Een mens heeft zowel behoefte aan autonomie als aan solidariteit. Waar tot in de jaren 1960 de nadruk lag op de groep, ligt vandaag de

klemtoon heel sterk op het individu. Te sterk, meen ik, want de voordelen wegen niet meer op tegen de nadelen.

Als de onderstroom van onze waarden en normen tot in de jaren 1960 christelijk gekleurd was, dan is die vandaag neoliberal. We ademen, meestal zonder het te beseffen, neoliberale waarden. En die blijken behoorlijk kil. Voor sociale verbanden is er weinig of geen plaats. Je identiteit wordt gevormd op basis van wat je presteert en wat je bezit. Geen wonder dat mensen vandaag zo fragiel zijn. We zijn eenzaam, makkelijk te verleiden tot gewelddadige uitbarstingen en psychologisch kwetsbaar.

Je kunt objectief stellen dat onze samenleving er vandaag slechter aan toe is dan 25 jaar geleden. Alle optimistische geluksonderzoek ten spijt leggen psychosociale gezondheidsfactoren heel duidelijk de vinger op de wonde. Er zijn meer zelfmoorden, er worden meer psychofarmaca geslikt, er vallen meer kinderen uit op school, het aantal gevangenen neemt toe, net als het huiselijke geweld. De Amerikaanse psycholoog William Wilkinson bracht vijftien gezondheidsfactoren in kaart en toonde een betekenisvol verband

aan met inkomensverschillen. Hoe breder de kloof tussen arm en rijk in een land, hoe slechter de gezondheid. België komt nog vrij goed uit vergelijkingen, maar we zitten op een hellend vlak. Het is tijd dat we ons bewust worden van de negatieve gevolgen van ons neoliberale samenlevingsmodel.

–Besef is een eerste stap. En dan?

De verandering moet van onderuit komen en ik heb de indruk dat de mensen er klaar voor zijn. We moeten echter goed beseffen dat wijzelf moeten veranderen, om het systeem te veranderen. Dat dringt voorlopig niet door. Inleveren kan op zich geen kwaad, als het maar ten voordele van een beter leven gaat. Ik denk dat mensen meer moeten investeren in hun sociale verbanden dan in hun werk. Goede relaties in de buurt, wederzijds hulp betonen, dat doet een mens zich beter voelen. Religies kunnen die ommekeer bevorderen door alternatieven aan te reiken voor de neoliberale ideologie.

Paul Verhaeghe, *Identiteit*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2012, 271 blz., 19,90 euro.